

Отже, інклюзивна освіта у закладах загальної середньої освіти має відображати одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

Запорука успішної реалізації моделі інклюзивної освіти – склад команди супроводу, який формується з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП. Але найголовніше – дитина вчиться життєдіяльності в оточенні дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного буття. Такі концептуальні положення є основою інклюзивного навчання у Новій українській школі.

Список використаних джерел та літератури

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/ Кол. авторів Колупаєва А.А., Софій Н.З., Найда Ю.М., та ін.. За заг. ред.. Даниленко Л.І., - 2-ге видання, стереотипне – К.: ФО – П.Парашин І.С., 2010 – 128 с.
2. Ленів З. Особливості реалізації інклюзії та підготовки відповідних фахівців: проблеми, досвід, перспективи / З. Ленів // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 19 : корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 28. – С. 119–125.
3. Миронова С. П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами // Актуальні питання корекційної освіти, Випуск N 9. – 2017.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 164 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
6. Організація інклюзивного навчання у школі [Текст]: [практ. матеріали] / В. Ночовка, В. Головка, О. Тимошук; [упоряд. Ж. Сташко]. - Київ: Шкільний світ, 2014. - 126, [1] с. - (Бібліотека "Шкільного світу") (Сучасна школа України. Бібліотека). - Бібліогр.: с. 127.
7. Підготовка педагогічних кадрів до роботи з різними категоріями дітей: виклики та можливості : матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 лютого 2018 року). – Хмельницький : ПП «А.В. Царук», 2018. – С. 135–138.

Шаправська Н.М.,

старший вчитель української мови та літератури
Нетішинської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1

Інфомедійна грамотність як засіб розвитку критичного мислення учнів на уроках української мови та літератури

У статті розглянуто сучасні наукові підходи щодо поняття інфомедійна грамотність та її формування у процесі вивчення української мови та літератури. На прикладі власного педагогічного досвіду запропоновано форми роботи та вправи на уроках української мови та літератури з метою формування та розвитку культури пошуку, аналізу, використання інформації, встановлення джерел інформації, її достовірності та характеру, ознайомлення з поняттям плагіату і його запобіганням.

Ключові слова: інфомедійна грамотність, медіа, соціальні мережі, інтернет, текст, фейк, маніпуляції, плагіат.

У XXI ст. інформація поширюється з надзвичайними темпами, її кількість постійно зростає, а засоби передачі інформації з появою інтернету, соціальних мереж фактично перетворюють нас на постійних її споживачів. З одного боку не можна не відзначити позитивні сторони цього процесу, адже ми можемо використовувати її в освіті та саморозвитку, праці тощо. З іншого боку якість інформації не завжди відповідна, оскільки в мережі наявні інформаційні міфи, фейки, маніпуляції, пропаганда тощо. В українському медіапросторі їх кількість в останні роки постійно збільшується в т.ч. у зв'язку із гібридною агресією РФ та її складовою частиною – інформаційною війною. Питання інформаційної безпеки є невід'ємним викликом сучасності, тому протидія дезінформації є важливим заходом і одним із необхідних інструментів його реалізації. Власне тому, актуальності набуває відповідна підготовка учнів до безпечної та ефективної роботи з інформацією, сучасними медіа, інтернет ресурсами та соціальними мережами, формування у них ще з шкільних років інфомедійної грамотності шляхом розвитку критичного мислення. Зазначимо, що одними із найбільш затребуваних навичок як сучасності, так і майбутнього за версією Всесвітнього економічного форуму є саме критичне мислення і вміння працювати з інформацією [3, с.11]. Отже, ще із школи ми маємо формувати в учнів культуру роботи з інформацією та вчити дітей як відрізняти факти від суджень, розпізнавати інформаційні міфи та не піддаватися маніпуляціям, не вірити фейкам, користуватися перевіреними онлайн ресурсами, формувати культуру поведінки в мережі та закладати стійкість до психо-емоційних впливів через медіа. Це завдання стає ще більш актуальним зважаючи на те, що сучасне покоління є «віртуалами», які більшість свого часу проводять в інтернеті чи соціальних мережах. Covid-19 та пандемія ще більше змусили суспільство використовувати всесвітню мережу та призвели до введення онлайн навчання, яке загостило діджиталізацію освіти та віртуалізацію міжособистісного спілкування. Тому формування навичок критичного сприйняття інформації й усвідомлення цінності високоякісної інформації в контексті шкільної освіти є потребою часу.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» [7] інформаційно-комунікаційна компетентність необхідна для впевненого, критичного й відповідального використання цифрових технологій для розвитку і спілкування. У 2020 р. прийнято Державний стандарт базової середньої освіти, в якому формування інфомедійної грамотності в учнів є однією із цілей якісної освіти [5]. Крім того, ще у 2016 р. було прийнято «Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні» [6], а із 2017 р. відбувається впровадження проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» для закладів загальної середньої освіти. У рамках останнього розроблені методичні матеріали для вчителів з метою використання на уроках української мови та літератури у 8-9 класах, ці матеріали розміщені на сайті МОН [2]. Крім того, за сприяння міжнародних організацій (наприклад ЮНЕСКО) в Україні видаються спеціальні інструкції та методичні матеріали для вчителів та учнів щодо формування інфомедіаграмотності [10; 11], які залучаю не лише на уроках української мови і літератури, а й під час виховних годин як класний керівник учнів 9 класу.

Варто відзначити, що саме уроки української мови та літератури є тією важливою платформою під час яких можна ефективно формувати критичне мислення під час роботи із текстами не лише підручників, а й текстами взятими із соціальних мереж, медіа чи інтернет-мережі, а отже поруч із конкретними предметними компетентностями, впроваджувати культуру інфомедіаграмотності.

Варто відзначити, що проблема інфомедіаграмотності є актуальною не лише на суспільному, але й науковому рівні. Питанням інфомедійної грамотності та різним аспектам формування медіаграмотної особистості у своїх дослідженнях розглядали О. Глазова, О. Ісаєва, Г. Корицька, О. Кучерук, М. Шуляр, Ю. Ковтун, Н. Химера та ін.

Водночас, метою нашої статті – є розглянути процес формування інфомедіаграмотності як засобу розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури на прикладі власної педагогічної діяльності та роботи з учнями Нетішинської ЗОШ І-ІІІ ступенів №1.

Т.В. Водолазська, Н.І. Курмишева, Т.А. Устименко у праці «Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих» зазначають, що термін «медіаграмотність» походить від термінів «критичне бачення» та «візуальна грамотність» [1, с. 5]. Відповідно інфомедійна грамотність – це вміння критично аналізувати наявний медіаконтент, виокремлювати серед сучасного інфопотоку достовірну інформацію, вміти уникати і розрізнати маніпулятивні матеріали, а також створювати власний медіапродукт, який відповідав би стандартам якості та достовірності.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) розуміє інфомедійну грамотність як сукупність знань, навичок, установок, компетенцій та практик, які дозволяють забезпечити ефективний доступ, аналіз, критичну оцінку, інтерпретацію, використання, створення та розповсюдження інформації та медійних продуктів з використанням усіх необхідних засобів та інструментів на творчій, законній та етичній основі [13]. З інфомедійною грамотністю пов'язана низка компонентів: інформаційна грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, соціальна толерантність, стійкість до впливів медіа на людські емоції, фактчекінг, цифрова безпека, візуальна грамотність, інноваційність, креативність [8, с.10].

Українська дослідниця О. Кучерук виділяє такі цілі, пов'язані з формуванням інформативної грамотності в учнів: 1) вміння ефективно шукати, читати, сприймати й аналізувати інформацію, подану в різних знакових формах (текст, схема, таблиця, фото, малюнок та ін.); 2) вміння шукати джерела, першоджерела та працювати з ними; 3) розуміння авторського права; 4) вміння вирізняти плагіат; 5) вміння усвідомлено відрізняти факти від суджень у медіаінформації; 6) вміння систематизувати інформацію, висувати гіпотези, оцінювати альтернативи [8, с.10].

Багато термінів, що пов'язані із формуванням інфомедіа грамотності дітям є невідомими, тому при вивченні теми «Слова іншомовного походження» звертаю увагу дітей та обговорюю значення таких понять як «фейк», «медіа», дискурс, спойлер та ін.

На уроках української мови та літератури учні та вчителі постійно працюють із текстами та інформацією. У процесі формування мовних та літературних компетентностей учня майже постійно відбувається пошук, отримання, засвоєння, аналіз, оцінювання, інтерпретація інформації, створення школярами власних текстів, в т.ч. із використанням медіа, формування здатності критично сприймати медіатекст. Адже на уроках української мови і літератури медіатекст може бути як способом вивчення та інтерпретації конкретного навчального матеріалу з певної теми, так і об'єктом аналізу з точки зору інфомедійної безпеки. Позитивно сприймають учні роботу з медіатекстами, які можуть слугувати на уроці різним цілям: використання медіа як навчального контенту (наприклад, матеріали сайтів «Словотвір», «Сталі вирази», «СловОпис», під час вивчення теми «Лексикографія» в 10 класі), медіатексти для реалізації наскрізних ліній програми (матеріали сайту «Theukrainians.org»), медіатексти для ознайомлення учнів зі світом медіа, емоційною і технологічною безпекою в мережі, авторським правом (сайт «mediadrivеr.online»).

Фундаментом інфомедійної безпеки для будь-якої людини є критичне сприйняття інформації, тому важливо розвивати в учнів навички критичного мислення. У рамках інфомедійної грамотності пріоритетними вчені вважають наступні складові критичного мислення:

1) допитливість і бажання досліджувати. Відповідно завдання вчителя мотивувати учнів до пізнавальної діяльності та створювати ситуацію під час уроку, де учень може вільно висловлювати свої думки та ідеї, обмінюватися ними з іншими, бути толерантним до думки інших. На цьому етапі важливо створити т.зв. ситуацію успіху, тобто коли відбувається задоволення учня від здобутих знань та він мотивований і має бажання здобувати нові знання і розвиватися.

2) Концентрація на певному об'єкті дослідження. На цьому етапі вчитель надає поради та інструменти для ефективної роботи з текстом не лише з точки зору вивчення мовного чи літературного матеріалу, а й стимулює учнів ретельно перевіряти інформацію, яка береться з достовірних джерел, так і тієї, що викликає підозри.

3) Базове скептичне ставлення. Сучасний інформаційний простір містить у собі чимало фейків та маніпулятивних матеріалів, які швидко поширюються і можуть призвести до різного роду труднощів та непередбачуваних ситуацій. Тому скептичне ставлення виховує потребу у з'ясуванні істинності отримуваної інформації, а не сліпому копіюванні та поширенні. На цього етапі важливо вчити учнів ставити питання до тексту, його мети, проблемних аспектів, звертати увагу на деталі, характер, авторське бачення та через низку інших питань критично його оцінювати. Наприклад, «Хто автор повідомлення (медіатексту)? Яка мета його створення? Чому я так вважаю? Для кого призначений текст? Кому воно може бути корисним або завдати шкоди? Де у тексті факти, а де думки? Чи є ньому упередження чи стереотипи? Якими є джерела інформації? та ін.». Крім того, з метою формування критичного мислення на уроках української мови, вивчаючи певну тему з морфології, синтаксису чи лексикології, можна запропонувати учням розділитися на групи та створити текст (наприклад, фейкове повідомлення «офіційні зміни у правописі» чи ін.), а інша група визначатиме не лише певні характеристики, що розкривають тему заняття, а й ознаки спотворення чи неправдивого подання інформації. Під час уроків української мови та літератури також можна застосовувати вправу «Правда/неправда», під час якої пропонувати дітям пояснювати ознаки неправдивих висловлювань, суджень, маніпуляцій. Під час вивчення біографії і творчого доробку одного із письменників, пропонуємо учням два тексти. Перше повідомлення розробити на основі достовірних джерел інформації, в т. ч. підручника. Натомість друге повідомлення «неправда», сформувати таким чином, щоб він містив чимало суджень, маніпуляцій, фейків. Учні повинні прочитати, проаналізувати та з'ясувати, який з двох текстів є правдивим.

4) Аргументація наявних фактів, щодо їх істинності. Передбачає відпрацьовування навичок доказового, несуперечливого, критичного мислення в процесі застосування набутих знань в практичних ситуаціях, а також вміння узагальнювати та робити відповідні висновки.

5) Гнучкість і неупередженість. Формування навичок працювати із різними джерелами, співставляти інформацію, факти [1, с. 5-6]. Загалом, розвиток критичного мислення у межах інфограмотності передбачає уміння ефективно шукати інформацію, працювати з джерелами й першоджерелами; уміння відрізняти факти від суджень; уміння систематизувати інформацію, висувати гіпотезу, припущення та оцінювати її; уміння ідентифікувати прояви пропаганди, наявність фейків й інструментів маніпуляції (зокрема, через псевдоекспертів, клікбейт-заголовки, маніпулятивні фото, відео, тексти, статистику) тощо.

Варто зауважити, що інфомедійну грамотність можна розвивати не лише під час уроків, а й пропонуючи учням відповідні домашні завдання чи самостійну роботу. Так, опрацюючи тему «Література рідного краю» можна запропонувати дітям написати реферат про одного із місцевих письменників. З цією метою окреслити учням шляхи пошуку відповідної інформації в тому числі через інформаційні пошукові системи в мережі (наприклад, Google). У пошуку варто вводити: письменники Хмельниччини або Хмельницької області (пошукова система Google – видає 519 тис. результатів або 279 тис.) і відповідно до результатів, наступним кроком є пошук по прізвищах. Наприклад, Василь Горбатюк (пошукова система Google – видає 98 тис. 800 результатів). Зважаючи на таку кількість результатів, зрозуміло, що опрацювати усі покликання неможливо. Тому, школярам варто виокремлювати з поміж величезного масиву ресурсів – основні та перевірені. Такими можуть бути електронні бібліотеки (і розміщені там статті, праці у pdf-форматі, які містять автора, покликання на джерела використаної інформації тощо), електронні словники, енциклопедії. Саме зазначені ресурси, зазвичай, розміщують у себе перевірнену інформацію. Водночас, звернути увагу учнів, що багато хто з сучасних літераторів, з метою популяризації власного доробку, створює авторські сайти, які містять цінну інформацію і можуть бути використані для підготовки до заняття.

Під час підготовки цього із завдання діти можуть отримати практичне розуміння того, що таке плагіат та як його не допустити, здійснюючи покликання на певну інформацію чи вказуючи автора певного тексту, твору, вірша, ідеї тощо, джерело розміщення фото,

ілюстрації тощо. Адже з теоретичного погляду поняття плагіату є досить складним для учнів середньої школи. У гуманітарній сфері його розуміють як привласнення авторства на чужий твір. Коли учні готують повідомлення, реферат, презентацію тощо, зазвичай вони не задумуються над тим, що у процесі підготовки використовують текст або розробку іншого автора і підписують його своїм іменем, що є прямим проявом плагіату. Тому напередодні виконання завдання готую невеличку інструкцію до виконання завдання (написання реферату чи створення презентації), у ній подаю не лише технічні вимоги щодо тексту (шрифт, кегль, обсяг і т.д.) чи презентації (кількість слайдів, текст та зображення на слайді тощо), а й зауважую, що учні повинні створювати власний текст чи презентацію, тобто важливою є самостійність та оригінальність завдання, а використовуючи чужий текст обов'язково повинні бути покликання на джерела інформації, відповідне оформлення цитат. Варто зазначити, що запобігання плагіату є одним із важливих елементів академічної доброчесності, а згідно Кодексу академічної доброчесності нашої школи є недопустимим явищем та грубим порушенням учасників освітнього процесу.

Важким компонентом у переліку цінностей, які формують інфограмотність є вміння усвідомлено відрізняти факти від суджень. Здійснюючи роботу із текстами на уроках української мови та літератури варто звертати увагу учнів на те, яка різниця між цими поняттями та наголошувати, що різниця полягає у достовірності інформації. Фактом вважається дія, яка відбулася та була зафіксована у відповідних джерелах і її достовірність/недостовірність легко перевірити. Натомість, судження – це думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь про предмети та явища об'єктивної дійсності. На відміну від факту судження не завжди можна перевірити і встановити джерело його походження, а отже ставитися до судження, стереотипні думки, упередження потрібно з обережністю. Розрізняти ці речі допоможуть слова-маркери, які часто вживаються у такому тексті [12, с. 107]. Наведемо приклади таких висловлювань: «я на 100% упевнений, що», «це абсолютний факт», «невипадково», «цілком зрозуміло», «очевидно» та ін. Вчитель має звертати увагу дітей на емоційно навантажені слова у тексті (позитивні чи негативні), оскільки саме вони найчастіше є маркерами впливу, маніпуляцій.

Сучасний процес навчання має супроводжуватися використанням електронних освітніх ресурсів, інтернет-сервісів і цифрових платформ, креативних й комунікативних методів навчання, дидактичних медіатекстів, інтерактивних технологій, що, разом з іншим, сприяють практичному розвитку інфомедійної грамотності.

Важливим також є урахування сенситивних періодів учнів, їхніх потреб, захоплень, досвіду, моди, актуальної медіаситуації, залучення учнів до добору медіатекстів [12, с.106]. Цікавими дослідженнями щодо цього є статті О. Глазової [4], яка пропонує формувати медіаграмотність у процесі написання есе, публіцистичних статей, торкаючись сучасних, достатньо дискусійних і цікавих для підлітків тем. Зокрема на уроках української мови, де розглядаємо теми «Есе» (9 клас. «Я українець», «Яку нагороду ти б хотів отримати в житті?», «Що для мене означає бути щасливим?» та ін).

Вивчаючи тему «Синтаксис» як додатковий матеріал можна розглянути речення, що містять елементи маніпуляцій або певні коментарі у соцмережах (навіть на прикладі соцмереж учнів), і звернути увагу не лише на правила написання, але й на культуру роботи у інфо-медіа ресурсах та соціальних мережах. Звернути увагу на толерантність, недопустимість булінгу, мобінгу не лише в житті, але й у мережі.

Формування інфомедіаграмотності на уроках української мови пов'язане також зі створенням учнями власних освітніх продуктів з використанням ІКТ. Учні можуть розміщувати «пости», «твіти» на сторінках Instagram, Twitter, Facebook, завантажувати короткі відео, використовуючи функцію «Історії» в Instagram, фотоколажі з коментарями, які пояснюють значення цих фото власне для дописувача, мережевої спільноти, громади. Написання таких дописів розвиватиме комунікативну компетентність, мотивуватиме до вивчення мови, водночас є цікавим для учнів зважаючи на їх «життя у соціальних мережах». Одним із завдань, яке практикую із учнями на уроках мови, це використання коментарів, рекламних та вітальних листівок з соцмережі «Facebook» і

пропоную учням обрати ті, де є правописні помилки. При цьому для учнів 5-7 класів застосовую елемент творчості і пропоную із цих листівок створити колаж із правописним коментарем.

Загалом, поступове та систематичне формування інформаційної грамотності на уроках української мови та літератури в учнів у сукупності формує комплекс необхідних умінь та навичок, які дають змогу розрізняти різні типи інформації, встановлювати джерела їх походження, виокремлювати фейкову та достовірну інформацію, формують культуру поведінки у мережі. На уроках української мови і літератури сучасний учитель не лише повинен подавати конкретно навчальний матеріал, а й розвивати в учнів критичне мислення, формувати навички та уміння відшукувати і систематизувати інформацію, здійснювати її аналіз, створювати авторський медіатекст, працювати в команді, обмінюватися думками, дослуховуватися до інших, а також використовувати медіаресурси з навчальною та розвиваючою метою.

Список використаних джерел та літератури

1. Водолазська Т.В., Курмишева Н.І., Устименко Т.А. Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих. Полтава, 2021. 108 с.
2. Навчально-методичні матеріали для вчителя «інфомедійна грамотність на уроках української мови» для 8–9 класів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi-pidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon/navchalno-metodichni-materiali-dlya-vchitelya-infomedijna-gramotnist-na-urokah-ukrayinskoyi-movi-dlya-89-klasiv> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Гарматій О. Критичне мислення як ключова компетенція медіаграмотності. *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С.13–15.
4. Глазова О. Робота над відгуком про твір мистецтва із застосуванням елементів медійної освіти (на прикладі кінофільму «Незламна»). URL: http://ipro.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2015/08/o.glazova_vidguk_nezlamna.doc (дата звернення: 22.11.2021).
5. Державний стандарт базової середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 22.11.2021).
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/> (дата звернення: 22.11.2021).
7. Нова українська школа концептуальні засади реформування середньої школи URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrayinska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.11.2021).
8. Кучерук О. Інтегрування інфомедійної грамотності в простір мовної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2020. №3. С.9-12.
9. Шуневич О. М. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. *Український педагогічний журнал*. 2017. №4. С. 103-110.
10. Як зловити фейк. URL: <https://imi.org.ua/infographics/yak-zlovoty-fejk-instruktsiya-dlya-chajnykiv-132681?fbclid=IwAR0i0tMBp2le8-PTe5Ti2snTYEip9DMycZ8hYY7kvF0CVMKw-uEONBrpX7w> (дата звернення: 21.11.2021).
11. Як навчити учнів відрізняти фейки від правди. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/12736/file> (дата звернення: 24.11.2021).
12. Шуневич О. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С.103-110.
13. Media and Information Literacy. URL: <https://en.unesco.org/themes/media-and-information-literacy> (дата звернення: 19.11.2021).